

VÁROS, TANYA ÉS SZABADMŰVELŐDÉS

Talán egyetlen más várost sem találhánk az országban, ahol a művelődési problémákat ennyire város-tanya viszonylatban kellene fölvetnünk, mint Szegeden. És talán sehol sem jelentős ennyire a tanyavilág művelődési problémája. Miért?

Ehhez a kérdéshez meg kell vizsgálnunk nemcsak a tanyai és városi lakosság számarányát, hanem a tanyavilágnak a városhoz való egyéb viszonyulását is. Társadalmi helyzetképet kell vázolnunk, hogy a kulturális problémák vonatkozásaira, törvényszerűségeire rámutathassunk. Sokszor hangoztatjuk, büszkék vagyunk rá, szegediek, hogy városunk az ország második városa. Szeretjük összehasonlítani más városokkal, mondván, hogy ime a Széchenyi-tér szebb, mint X város legszebb tere, hogy utcái rendezettebbek. Dicsekszünk egyetemünkkel, a Fogadalmi templommal, múzeumunkkal, néhány nagy írónkkal — s nem mondom, hogy éppen alaptalan lenne dicsekedésünk. De mégis, ha komolyan megvizsgáljuk, bizony nagyon a felszínen mozgó, nyárspolgárius ez a dicsekvés. Tagadhatatlan, hogy sok jó és biztató van itt, ebben a nagy alföldi városban, amiket nagyon is meg kell becsülnünk. Érthető, ha büszkék vagyunk arra, hogy Móra Ferenc igazgatta itt a múzeumot s hogy Juhász Gyula itt írta legszebb verseit, de úgy érzem, itt az ideje végre a mélyebb vizsgálatnak is. Nem egyes jelenségeit kell kiemelnünk, hanem életfunkcióit kell megvizsgálnunk, nyomon követnünk, hogy a valóságos képhez jussunk el. Nem kétséges, hogy nagy költők, írók éltek itt, de az kérdés, hogy hatásuk kikben és hogyan mutatkozik. Jogosan dicsekedhetünk el az egyetemünkkel, vagy két év óta a Nemzeti Színházzal, de vajjon csak ugyan élő és ható erők-e ezek a város éltében, vagy csak esetlegességek? Ezek és még sok más kérdések nyomulnak előtérbe, amikor a felvetett problémához igyekszem közelebb férközni. Alábbiakban kulturális, szabadművelődési vonatkozásban igyekszem kutatni a tényeket és lehetőségeket:

TÁRSADALMI KÉP.

Szeged legfőbb meghatározója a település hőskorától kezdve a Tisza volt. Ez adta meg legfőbb jellegzetességét s nemcsak gazdasági, de kulturális életében is mindehre rányomta bélyegét. Csak egy pillantást kell vetni az 1947-ben elkészített 3 éves városfejlesztési, újjárendezési tervre, csak bele kell pillantani irodalmi életébe, azonnal látjuk, hogy Szeged mennyire összeforrt a Tiszával. (Nem véletlen az, hogy folyóirata is „Tiszatáj“ címen jelenik meg.)

Második főmeghatározója a városnak az óriási tanyavilág. Itt azonban már eleve figyelembe kell vennünk, hogy amennyire nem számít

ez a tanyavilág életében. Úgyszólván semmi kapcsolatuk nincs vele. De nem is csodálkozunk ezen. A tanyavilág V alakban messze elhúlik a várostól és a folyónak csak a városhoz és Újszegedhez van kapcsolata. Nem városépítészeti problémákról akarok ugyan beszélni, de föltétlen rá kell mutatni arra a bámulatós tervszerűtlenségre, esetlegességre, ahogy Szeged területe kialakult. Kiskundorozsma hat, Tápé három, Szőreg hat, Gyála meg alig két km-re van a várostól s közigazgatásilag Szenteshez, illetőleg Makóhoz tartoznak s ugyanakkor a 45 km-re fekvő Csengele, vagy a 40 km-re fekvő Atokháza még szegedi területek. Éppen ez magyarázza meg, hogy Szeged nem volt, nem is lehetett soha mezőváros. Fekvése, ipara és kereskedelme fejlesztette várossá. Óriási területét, tehát nem a „várossal“ való kapcsolatok, hanem egyedül az kapcsolta Szegedhez, hogy birtokjogilag a város tulajona volt s a város urai meg tudták akadályozni, hogy önálló községek keletkezhesenek. Tanyavilág az egész. Faluszerűen sűrű település csak néhány helyen (Röszeke, Alsóközpont, Várostantya, Felsőközpont) van.

Szeged lakossága 1948-ban 162.963 s ebből tanyán él 73.342, mégpedig nem úgy, mint a mezővárosok parasztsága, akik életüknek csak egy részét töltik tanyán. A szegedi tanyai parasztember tanyán születik, ott él és ott is hal meg. Nem kell szemléltetőbb bizonyíték annál, hogy 74 tanyai iskolája van. Ma már — 1925-től — legalább városi kisvasút biztosítja a város és tanyavilág gazdasági érintkezését, de nézzük, mit jelent ez kulturális vonatkozásban?

A kisvasút reggel nyolc órára pöfög be a Rudolf-, azaz most már Roosevelt-térre és este fél nyolc órakor indul ki a legkésőbbi. Már pusztán ebből kitűnik, hogy valóban csak gazdasági kapocs. Batyukkal, árukkal jönnek be a tanyaiak a piacra. Délelőtt árulnak, délután vásárolnak s azután már fáradtak (mert hiszen közben ügyes-bajos dolgaikat is intézni kellett a hatóságokkal), mennek vissza. A tanyaiak csak a piac szempontjából számítanak a város életében. Külön színfoltot jelentenek, az kétségtelen, aminek azonban semmi jelentősége sincs a szellemi élet alakulására, Szeged kultúrájára. A mozik és színház nem nekik játszanak. Előadásokat, kiállításokat nem nekik szerveznek és nem sokkal van több közülük a főiskolához, szakiskolához és magához az egyetemhez, mint bármelyik más alföldi faluhak, sőt, ha megvizsgáljuk, sokkal kevesebb. S ez — bármennyire különös is első pillanatban — természetes. A város gazdaságpolitikai okokból meggátolta a tanyaközpontok faluközponttá fejlődését, mely föltétlen fejlettebb társadalmi és kulturális szintet jelentett volna. Hiszen a 74 tanyai iskola azt jelentette, hogy 74 egy-két — legjobb esetben háromtanítós iskola plántálgatta a tudományt a tanyai gyermekek fejébe több-kevesebb (leginkább kevesebb) sikerrel. Nem látták sok értelmét ott kint a tanyán, hogy iskolába járjon a gyermekük.

A szegedi tanyavilág lakosságának élete tipikusan tanyai igénytelen, természethez, földhözköthött ösztönös élet. A földreform előtt saját földje csak kevésnek volt, de a minél nagyobb bérletre törekvés ugyanúgy kialakította a gazdagparaszti és szegényparaszti réteget, mint más vidékeken. Igényük tehát a földre és bőséges étkezésre terjedt ki, minden más háttérbe szorult. A városi kultúrának legfőljebb selejtje (jazz-zene, pony-

vairodalom) került ki közéjük, ami mindenesetre elég volt ahhoz, hogy az itt-ott megcsillanó népi kultúrát megakassza.

Ezzel szemben a város büszke volt város voltára. Úgy hiszem azonban tévedés lenne mégis bármiért felelőssé tenni. A lokálpatrióta öntömjénezése nem vette figyelembe, hogy Budapesthez viszonyítva mindinkább elveszti jelentőségét. Nem volt annyi öntudat a vidéki városok s így Szeged lakosságában sem, hogy a központosítási törekvést nagyobb-szabású gazdasági és kulturális tervvel ellensúlyozni igyekeztek volna. Szeged, hasonlóan más vidéki városokhoz, minden tere, csak ugróleszka szerepet töltött be vidék és Budapest között. Különösen föltűnő ez kulturális téren. A tehetségesek, cselekvőkészek kiemelkedni, föltűnni akartak, hogy mielőbb elnyelje őket Budapest. Mert mindegyik csak ott látott érvényesülési lehetőséget. Itt nem volt hozzá levegő, háttér. Valamire való költő, író vidéki folyóiratnak csak fanyalogva adott írást.

Es a vidéki városok lakosságának csakugyan nem voltak komoly igényei csak a civilizáció vívmányai iránt. Igen vékony volt az a réteg, amely kulturális igényeivel mégis teremtett bizonyos kulturális életet. Pedig ha visszatekintünk úgy az irodalom, újságírás, képzőművészet, mint a színjátszás terén történtek Szegeden komoly kísérletek. Sőt a 30-as évek elején a „Szegedi Fiatalok“ révén az egyetem felől is mozgalom indult. Már-már úgy látszott, hogy innen indul el frissítő, forradalmas szellemi áramlat. — Kálmány Lajos az ország legnagyobb folklóristájává tudott itt hőni (igaz ugyan, hogy a szegediek erről nem igen tehetnek) és mégis be kell vallanunk, hogy mindezeket kísérletek sorozatának, vagy csupán esetlegességeknak kell tekintenünk, mert maga a város, a lakosság mindezekre semmi komoly igényt nem mutatott.

Mielőtt a jelen helyzetre térnék, nem hagyhatom említés nélkül a széltebél-hosszában emlegetett „szegedi gondolat“-ot sem. Úgy tűnik, mintha ez megcáfolná az előbb vázolt akcióképtelenséget. Mintha csak bizonyos irányban, a demokrácia irányában mutatkozna akcióképtelennek, ellenben kitérő, még forradalmi megmozdulásra is telő háttére lenne ellenforradalmi erőnek. Szeretik Szegedet ellenforradalmi városnak feltüntetni, pedig valójában egyáltalán nem az. A szónak forradalmi értelemben semmi esetre sem. Tény azonban, hogy tömegeiben mindig konzervatív és éppen konzervatív volta miatt nem szereti, ha nagyobb tempóra sarkalják. Csak csendes békét akar s ezért hajlandó néha-néha mérges eb módjára harapni is. Persze arról már nem is kell bővebben beszélnem, hogy Horthyék fehérlovas bevonulása az ország kormányzásába menhyire nem szegedi gondolat s hogy a szegedi lelkiségnek mennyire semmi köze hozzá. Nem szegediek és nem Szegeden találták ki, csupán a szegedi polgárság konzervatív ellenállását látták az akkori politikai állapotoknak megfelelően kitűnőnek.

KULTURÁLIS LEHETŐSÉGEK, SZABADMŰVELŐDÉS.

Ha a mai kulturális állapotot figyeljük, első jelenségnek a művelődési alkalmak és törekvések elaprózódását kell megemlítenünk. Iskolák, intézmények, egyesületek, sajtó stb., sőt gyakran még a város hatósága maga is külön-külön utakon járnak. az idegek, aki véletlenül olyan napon érdeklődne, amikor zsúfolódik a program, azt hihetné, hogy Szegeden bámulatosan fejlett kulturális élet van. Hangversenyek, előadások, tárlatok,

tanfolyamok, színház és mozi kitűnő műsorral ugyanazon a napon, sőt ugyanabban az órában, Csak akkor ámulna azután el, amikor látná a gyér közönségeit is. Önkéntelenül fölvetődik ilyenkor a gondolat: nem lehetne-e egy kis rendszert teremteni ebben a rendszertelenségben?

Persze akadt már, aki megkísérelte. Nem sikerült. Miért? Mert ez a sokféle program nem a valóságos igények kielégítését szolgálja: A művelődési alkalmak szervezői és a város lakossága közt nincs semmiféle szerves kapcsolat. Valójában nem is a kultúra miatt csinálják. Egyéni-, kliek-, egyesületi, esetleg egyszerűen üzleti szempontok is szerepet játszanak. Így természetesen minden erőfeszítés eredménytelen marad. Nem tud kialakulni egy komoly mag, amely azután mintegy hólabda módjára gyarapodhatna, növekedhetne. Kitűnően megmutatkozott ez most; a 48-as kultúrversenyek megrendezése alkalmával. Nézzünk egy példát, az énekkarok országos középöntőjét, amelyen 15 énekkar versenyzett több mint 800 szereplővel. Ez a — végeredményben országos jelentőségű — kultúresemény mindössze 250—300 embert érdekelt a versenyzőkön kívül. Persze hamis lenne így a kép, mert valószínű, hogy nem annyit érdekelt, de csak egy pillantást kell vetnünk arra, hogy ugyanekkor mi minden történt Szegeden, megértjük miért voltak csak annyian:

A Szegedi Nemzeti Színházban a svéd zenészek vendégszereplése volt műsoron, három mozi csábította a közönséget, a róm. kat. egyház három helyen tartott műsoros estét. A Szakszervezet Szabadakadémiai előadása, az M. N. D. Sz. műsoros estje is sok embert evont, de figyelembe kell vennünk azt is, hogy (a mostani kutatások szerint) Szegeden 150-nél több olyan egyesület, szervezet működik, amely kulturális előadások, műsorok stb. szervezésével is foglalkozik. Egyelőre áttekinthetetlen, hogy ezek mikor és hol rendeznek, szerveznek valamit. Ebben természetesen nem az a baj, hogy rendeznek s hogy embereket vonnak el, de nagy baj az, hogy teljesen céltalanul, vagy tervszerületlenül kapásból tartanak előadásokat, adnak elő színdarabokat, zenedarabokat stb. Előfordulhat (s bizonyára elő is fordul), hogy ugyanazon témáról, néha ugyanazon héten, sőt napon 8—10 helyen tartanak előadást, 8—10 csoport fejt ki szervező tevékenységeit, áldoz anyagiakban s az összkép: általános közöny (40—50 hallgató egy-egy helyen).

Ez az egyik hiba, s úgy hiszem, nem lehet fontosabb feladat, mint szerveznie, összehangolni ezt a tervszerületlen kultúrmunkát.

A másik, már sokkal alapvetőbb hiba s az első ennek csak következménye. Abban jelölhetnénk talán ezt meg, hogy maguk a kultúrmunkát végző társadalmi szervek nem érznek, nem látnak semmi komolyabb, megszabható cél maguk előtt. Az elmúlt évben tapasztalnom kellett, hogy ahogyan van társadalmi szerv, melyik — akárcsak néhány hónapra előre kidolgozott kultúrprogram alapján dolgozna. Sőt ilyenre még anyagi támogatás kilátásbá helyezése ellenére sem volt képes. Kiderültek a nehézségek a hallgatóság és az előadók stb. tekintetében, s a bajok mind onnan erednek, hogy nem egy élő közösség kulturális szükségletei, hanem kevesek jószándéka, buzgalma tartotta és tartja fenn a legtöbb csoportosulást. Tevékenységükben azután természetesen nincs mire támaszkodjanak. Természetesen, ha ez a helyzet a saját portáján, a saját tömegei felé, nem is volna lehetséges, hogy munkatervének vagy ahogy eddig történt, időről-időre ösz-

szehezott kulturalkalmainak megszervezésénél, figyelembe vegye a többi hasonló célú egyesület programját.

Ennek a következménye az is, hogy amikor valami nagyobbjelentőségű, esetleg országos esemény megszervezésére kerül sor, a rendezésre vállalkozó lelkes emberek úgy érzik, hogy légüres térben mozognak. Senki sem törődik senkivel, senki sem vámaszkodhat senkire. Pedig az eddigiekből is kiderült már, hogy nem csupán a közömbös tömegeket okolhatjuk. A dolgozó tömegek a múltban el voltak zárva a kultúrától, természetes, hogy most nem találják meg máról-holtnapra a hozzá vezető utat. De keressük s a mi feladatunk, hogy helyes útra tereljük az érdeklődést.

Mielőtt azonban a szintézis lehetőségét vizsgálánánk, vegyünk figyelembe még néhány jelentős adottságot.

Igen jelentős tényező Szegeden az egyetem, mely önmagában is olyan tényező lehetne, amely megteremtheti ezt a hiányzó kulturális magot. Sajnos, azonban az egyetem még ma is elsősorban a diplomaszerezés eszköze. Az egyetemi ifjúság csak most, az utóbbi hónapokban kezd arra az útra terelődni, hogy egyetemi tanulmányai ne elvonják, hanem közelebb vigyék az élet jelenségeinek megértéséhez s a jövő építésének vállalásához. Kezdenek maguk előtt feladatokat látni s mindig nagyobb erővel kapcsolódnak bele a feladatok megoldásába is. Be kell vallani minden elfogulatlanul gondolkodónak, hogy erre az útra elsősorban a népi kollégisták példája s a demokratikus ifjúsági szervezetek buzdítóiták. Néhány év alatt talán eljutunk oda is, hogy az egyetem valóban az embernevelés legfelsőbb fóruma lesz és nem érez többé szakadékot az ifjúság az egyetem és a körülötte folyó társadalmi élet között, mert ők maguk is benne élnek a társadalomban, ismerik jól annak minden problémáját s nem menekülnek el azoktól.

Nem kisebb jelentőségű szegedi viszonylatban a tanyavilág problémája sem. Említettem előbb, hogy a tanyavilág lakosságának igénye a múltban csaknem kizárólag a földre, mint a boldogulás egyetlen eszközére és a mindennapi bőséges étkezésre korlátozódott. A kultúrát nem ismerte, s így nem is törődött vele. A fölszabadulás óta vajjon változott-e már a helyzet? Bizonyára nem, vagy csak igen kis mértékben. De tudnunk kell azt, hogy mindez nem alacsonyabbrendűségből származott, hanem társadalmi leszorítottságuk következménye volt csupán. Az igények fölkeltesének helyes útja a szabadságérzet, a belső fölszabadultság érzésének felébresztése lehet.

A szabadművelődés ezen a vonalon közelíti meg őket. Egyoldalú vélemény s szűklátókörű nézet az, amit pedig gyakran hallhatunk, hogy majd ha megadtuk a gazdasági jólétet, a kultúra önmagától következik. Sajnos, az anyagi jólét nem jelenti egyúttal a kulturális igényeket is. Sokkal biztosabb, ha a kulturális és gazdasági igények együtt harcolnak már.

Ha a múlt társadalmát szemléljük, azt látjuk, hogy a polgárság akkor vette át az irányító szerepet, amikor az irodalomban, művészetben, tudományba súlyosba került. Most sem lehet másképp. A polgárság ma megszűnt a kultúra továbbfejlesztője lenni. A polgári réteg konzervatívvá vált. Kik vehetik át tőle eddigi szerepét? A munkásság és parasztság. Ma talán a könyv- és folyóiratkiadás mélypontján vagyunk. Jelenleg a parasztságnak és a munkásságnak még — ha megvannak is — nem jutnak határozottan kifejezésre kultúrigényei. Anyagi gondjai is megakadályozzák

abban, hogy nyakra-főre könyveket, folyóiratokat vásároljon, színházba járjon stb. A múltban kelő indítékot, alapot sem szerezhett ehhez. Mind ezt most a demokráciának kell pótolnia.

SZINTEZIS.

Igy jutottunk el most a sommázáshoz, a szintézishez. Kétségtelen, hogy Szegednek minden adottsága megvan ahhoz, hogy decentralizációs központtá váljon úgy gazdasági, mint kulturális vonatkozásban. Annak ellenére, hogy hallárszéli város (sőt bizonyos tekintetben éppen ezért) úgy gazdasági, földrajzi, mint kulturális tekintetben megvan a vonzó ereje.

Mi kellene ahhoz, hogy mindezekből diadalmas előreszökkenés, igazi kultúrközponttá fejlődés legyen?

Világosan rámutattam vizsgálódásomban a kultúrmunkák anarchiájára. Első teendőnk lehet megszüntetni ezt az anarchiát, megteremteni az összhangot, tervszerűséget. Igen, de immár több két esztendőnél, hogy Szabadművelődési Tanács létrejött Szegeden, amelynek ilyenféle feladata lenne. És mit csinált? Valljuk be őszintén, hogy semmit. Természetesen távol áll tőlem, hogy mindent a Tanács nyakába igyekezzek varni, mert hiszen a Tanács az Tanács. Akkor lesz belőle valami, ha lesznek emberek, akik látják és megoldják benne a problémákat. Ma talán már mindenki tudja, hogy a szabadművelődési tanácsokat éppen az említett társadalmi szervek megbízottjai alkotják. Minden attól függ tehát a jövőben is, hogy ezek az emberek észreveszik-e a feladatokat és vállalják-e szívvel lélekkel.

A kulturális igények jelentékezik. Mennél előbb jutunk a gazdasági és társadalmi problémák legyűrésében, annál inkább jelentkezni fognak, de azt nem gondolhatjuk, hogy itt nincs is szükség most már nagyobb erőfeszítésre. Arra semmi esetre sem várhatunk, míg az emberek maguktól mind megokosodnak. Abban sem hihetünk, hogy majd az iskola fogja mindezt megcsinálni. Az iskola önmagában nem képes erre. Belső kell élnünk a mában, korszerű műveltség megszerzésére serkenteni s megteremteni ehhez mindenki számára a lehetőségeket. Az állam ma már jól látja, milyen óriási feladat ez. Az iskolán kívüli művelődés szervezése, elősegítése nem csak a művelődésben elmaradtakat, hanem az egész társadalmat, minden embert érint, tehát minden embernek részt kell benne vállalni képessége és képzettsége szerint. Tanyavilágot tekintve azt jelenti ez, hogy közelebb kell hoznunk a tanyát a városhoz. Vagy úgy tehetjük ezt meg, hogy a tanyaközpontokat annyira kiépítjük, hogy mintegy a város kultúréletének kihelyezett gócaivá váljanak (iskolák, kultúrházak, könyvtár, kultúrcsoportok stb), vagy úgy, hogy a parasztságnak a városba jutását, a város életébe való közvetlen bekapcsolódását segítjük elő. Legcélravezetőbb persze a kettő együtt.

Nincs vesztegetni való időnk. Ha látjuk, megéreztük a feladatok súlyát, nyomban hozzá kell látnunk a megoldáshoz is. Szegednek külön kedvező lehetőségei vannak. Azon múlik, lesz-e elég ember, aki megéri, megéri és vállal is részt a munkából. Nagy-Szeged álma megszületett. Már régebb foglalkoztat bennünket, de higgyük el, hogy hemcsak közigazgatási, hanem elsősorban kulturális kérdés ez. A gazdasági, társadalmi élet megszervezésével együtt kulturális téren kell nagyon magasra lendülnünk. A kulturális élet, igény emelheti Szegedet is igazán nagygyá.

SERES JÓZSEF